

Bray Ágnes – Kovács Teréz

*NEMZETI ÉS REGIONÁLIS IDENTITÁSOK VÁLTOZÁSAI A VAJDASÁGI
MAGYAROK KÖRÉBEN*

Absztrakt

A vajdasági magyar közösség – mint különálló nemzeti kisebbség – 1920 óta létezik. A tanulmány e kisebbségnek nemzeti és a regionális identitásainak egy évszázadon keresztüli változását mutatja be szakirodalmi források másodelemzésére, összegzésére, valamint szociológiai és pszichológiai szempontú magyarázatára alapozva. A tanulmány azokból az elméletekből (Smith, 1991; Pataki, 2001) indul ki, amelyek szerint a kisebbségi sorsban lévők nemzeti identitásának megértéséhez külön kell annak két – a politikai-állampolgári és a kulturális-történeti – összetevőjét vizsgálni. A vajdasági magyarokat az első világháborús békediktátum következtében bár egy új államhoz csatolták, de ezzel a kulturális-történeti identitásukban még nem történt változás. Ugyanakkor elveszítették addigi magyar állampolgári-politikai identitásukat és egy új állam – a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság – állampolgárai lettek, de nem tudtak azzal azonnal azonosulni. Ehelyett kialakult náluk egy regionális identitás a Vajdasághoz, amely területét tekintve az új államnak csak egy kisebb része volt. A délszláv államhatalom részéről 1945-től nagy nyomással elkezdődött a jugoszláv politikai-állampolgári identitás építése, bár az mérséklődött idővel, de 1989-re már megnyomorította a magyar kulturális-történeti identitást. 1990-ben Jugoszláviában polgárháború kezdődött, amibe az ott élő magyarok is belesodródtak és azt traumaként élték meg. Napjainkban tanúi vagyunk a nemzeti-történeti és a politikai-állampolgári identitás új alapokra való építésének.

Kulcsszavak: kulturális-történeti identitás; állampolgári-politikai identitás; regionális identitás

E folyóirat különszáma Bokor Béla 70., illetve Minorics Tünde 60. születésnapja alkalmából készült. Tanulmányunkban arra törekedtünk, hogy az ünnepeltek munkásságának egyik nagyon fontos részét képező témáról, a határon túli magyarokról írjunk. Az elmúlt évtizedekben Béla a Határon Túli Magyarorságot Alapítvány kuratóriumi elnökeként, Tünde pedig Béla első számú segítőjeként és támogatójaként rengeteg munkát fektetett abba, hogy a kárpát-medencei magyarok legkülönbözőbb szervezeteit, egyesületeit, alkotó és kulturális egyéniségeit elhívják Pécsre a Pannon Házba, hogy azok itt bemutassák közösségeiket, kultúrájukat, hagyományaikat, irodalmukat és művészetüket gazdagítva ezzel a téma iránt fogékony egyre nagyobb számú pécsi közönséget. A munka, amit végeznek, számunkra nagyon fontos és köszönet érte. Születésnapjukat köszöntve kívánunk nekik jóegészséget, további munkájukhoz pedig sok erőt és sikert.

Bevezetés

A nemzetközi szakirodalomban Anthony D. Smith (1991) szerint négy fő kollektív/ közösségi/társadalmi, identitásunk van, ezek a nemzeti, a vallási, a területi (földrajzi, regionális), és a társadalmi osztály (réteg) hovatartozásunk. Megfogalmazása szerint a nemzet: „Egy olyan megnevezett emberi népesség, amelynek tagjai közös történelmi területet, legendákat és történelmi emlékeket, tömeg kultúrát, gazdaságot, jogokat és kötelességeket osztanak meg egymással.” (Smith, 1991, p.14). A tanulmány – a nemzeti identitás vonatkozásában – leginkább Pataki Ferencnek arra a megállapítására összpontosít, mely szerint az egy olyan kollektív identitás, amely két – politikai-állampolgári és kulturális-történelmi – összetevőkből áll (Pataki, 2001). Tegyük hozzá, a nemzeti államok állampolgárai esetében ezek az egyének tudatában egybeesnek, viszont nemzeti kisebbségek esetén szétválnak. Ha azt mondjuk valakire, hogy „francia”, akkor nemzetállami beidegződés szerint gondolhattuk arra, hogy az illető francia állampolgár, de arra is, hogy a francia nemzet tagja. A szakirodalomban ezzel szemben fogalmazódott meg a kultúrnemzet, amit először Friedrich Meinecke német történész használt, a 20. század elején nyelvi és etnokulturális alapon a németekre vonatkoztatva, függetlenül attól, hogy azok mely államban éltek (Győri Szabó, 2006). A kultúrnemzet fogalom kiindulópontként terjedt el napjainkban is a kárpát-medencei magyar (Csepeli, 1992; Veres, 2005, Zakariás, 2008), de hazai nemzeti kisebbségek (Bindorffer, 2001) elemzése során is. Veres megállapítása szerint „Közép- és Kelet-Európában a többségi nemzethez tartozó személyek esetén ugyanazon nemzet az államalkotó is, a nemzeti kisebbségek esetében eltérő a kultúrnemzet az államalkotó nemzetől. A két összetevő rendszerint disszonánsan viszonyul egymáshoz még többségi helyzetben is, de lehetőség van arra, hogy ezeket egyeztessék az egyének tudatában, ha ebben az állam is érdekelt és ezt ideológiailag hajlandó megalapozni.” (Veres, 2005, p.86). Ez a megállapítás egybevág Patakinak azzal a nézetével, miszerint elvben a kisebbségi lét is lehet elviselhető, ha a nemzeti identitás politikai-állampolgári és a kulturális-történelmi mozzanatai nemcsak, hogy összekapcsolódnak, hanem „egyik nem válik a másik tagadásává, veszélyeztetőjévé” (Pataki, 2001, p.419). Vagyis kisebbségi sorsban élők esetében az egyén nemzeti identitásában a politikai-állampolgári és kulturális-történelmi összetevőket össze kell egyeztetni, ami nem könnyű feladat. Mindezek „makroszinten függenek az anyaország és az állampolgárnemzet identitáspolitikájától, mikroszinten pedig az egyén beállítottságától, erőfeszítésének, értékrendjének és érdekeinek alakulásától” (Kovács, 2016, p.106; Bögre, 2007).

Smith szerint a nemzeti mellett a területi, vagy regionális identitás a másik kollektív vagyis társadalmi identitás. A nemzeti nehezen, a regionális identitás pedig könnyen változik Smith szerint. Ez utóbbira példaként a migrációt említette. Olyan sajátos esetekre, mint a határon túli magyarokra – ahol nem volt migráció, csak a határ változott meg, a szerző nem tért ki. Gereben (1999), valamint Fekete és Gereben (2010) kutatásaiból viszont tudjuk, hogy a határon túli magyaroknak elsősorban nem az országhoz, hanem a „szűkebb pátriához” – Erdélyhez, Kárpátaljához, Felvidékhez, Vajdasághoz – kapcsolódó haza tudatuk van. Ezért a nemzeti mellett fontosnak tartottuk az ő regionális identitásuknak a vizsgálatát is.

A téma kiváló nemzetközi ismerője szerint a regionális közösséggel való azonosulás „két szintre osztható a 1. tényleges és a 2. szellemi azonosulás” (Paasi, 1989, p.77). A tényleges regionális identitás alatt a szerző az ott élő egyének közötti viszonyoknak azt a részét érti, amelybe gyakran „olyan emberek kapcsolódnak be, akik ugyanazt a nyelvet (vagy dialektust) beszélik, vagy ugyanazok az elvárásaik a tér és idő szerveződésének vonatkozásában. A mindennapi közösség szerepe nyilvánvalóvá válik a migráció esetében, amikor a bevándoroltak összeütközésbe kerülnek az új régió elvárási struktúrájával, amely megköveteli az új kultúrához való alkalmazkodást” (Paasi, 1989, p.77). A szellemi azonosulás alatt a szerző azt az „azonosulási képet” érti, amelyet a régió tömegkommunikációs eszközei közvetítenek az egyén felé tükrözve a régió eszmei azonosságát. Ilyen értelemben beszél az „írott identitásról” mint szellemi azonosulásról, szemben a tényleges identitással, amely nincs ugyan leírva, de működik az ott élők kapcsolati rendszerében.

A területi identitás témával foglalkozó szerzők kiemelik, hogy az egyén ez esetben a személyes kapcsolatnál tágabb földrajzi térségekhez (pl. település, néprajzi táj, régió) köthető közösség tagjaként érzi magát (Stankovicsné Szendi, 2020). Nárai (2009) Blotevogel és szerzőtársaira hivatkozva a területi identitás kiépülésének három fokozatát különbözteti meg, amelyek az alábbiakban foglalhatók össze: A első fokon megtörténik a térség régióként való észlelése, érzékelése az emberek tudatában. A második az egyén énképének integráns részévé válik a területi (régiós) hovatartozás és a harmadik fokon a régió az ott élők mi-tudatának szerves alkotóelemévé válik.

A tanulmány a hazai területi identitáskutatás terén még Bugovics Zoltán megállapításaihoz nyúl vissza, aki kiemeli, hogy ez esetben nem az egyén identitása játssza a fő szerepet, hanem az egyén és a különféle tér-egységek közötti kapcsolat. „Lényeges a tudati térkép kérdése, az imázs és identitás elkülönítése, de ugyanilyen fontosságú az otthontemtés megfogalmazása is” (Bugovics, 2007, p.35).

Nemes Nagy József szerint, nem minden térség régió, miközben minden régió térség, majd így folytatta: „egy térségből akkor válik régió, ha a két folyamat a társadalmi-gazdasági reálszerveződésben jelentkező regionalizálódás, illetve a tudati kulturális, valamint szervezeti-intézményi-politikai szférában jelentkező regionalizmus kettősége bizonyítottan jelen van egy adott térségben” (Nemes Nagy, 2007, p.42). A szerző által ilyen értelemben használt regionalizmus fogalmat tanulmányunk regionális identitásnak tekintheti. Nemes Nagy szerint a történelmi Magyarország öt nagy olyan térség volt, – a Dunántúl, az Alföld, a Felvidék, a Délvidék és Erdély – amely az akkori társadalmi körülmények között, viszonylag jól megközelítették ezt a duálisan meghatározott régió fogalmat.

A tanulmányunk a vajdasági magyar kisebbségi közösség példáján keresztül a kollektív/közösségi identitás két fő csoportjáról a nemzeti és a regionális identitásról szól. A nemzeti identitásnál külön tárgyaljuk annak politikai-állampolgári és kulturális-történeti összetevőit. A nemzeti és a regionális identitásoknak egy évszázadon keresztüli változását a szakirodalmi források másodelemzésére, összegzése és pszichológiai és szociológiai szempontú magyarázatára alapozva mutatjuk be.

A nemzeti identitás változásának bemutatása szempontjából a tanulmányunknak az a kérdése, hogy hogyan tudtak a vajdasági/délvidéki kisebbségi sorsban élő magyar közösség tagjai, az elmúlt évszázad alatt, jó jugoszláv/szerb állampolgárok lenni és megőrizni a magyar identitásukat.

A regionális identitás szempontjából a kérdés úgy fogalmazható meg, hogy az elmúlt száz évben, hogyan változott a vajdasági/délvidéki magyar identitás.

Vajdaság és Délvidék fogalmak

A tanulmány témájában szereplő Vajdaság és Délvidék fogalmak értelmezése azért fontos, mert ezeket a fogalmakat a különböző korokban és a különböző tudományterületek eltérően értelmezték, illetve értelmezik még ma is.

A Vajdaság megjelölést először 1848-ban az akkori magyarországi szerbek használták, miután Ferenc József császár a szabadságharc leverése után Bács-Bodrog, Torontál, Temes-Krassó megyékből és Szerém megye két kerületéből külön közigazgatási területet szervezett, melyet Temesi Bánság és Szerb Vajdaság néven 1848 – 1860 közt Bécsből kormányzott. A közigazgatási terület megszűnése után a szerbek a Vajdaság (szerbül Vojvodina) nevet a közbeszédben továbbra is megtartották. A magyar nyelvben e fogalom azonban csak 1945 után honosodott meg, először Jugoszláviában, majd Magyarországon is.

A Délvidék területét különbözőképpen határozzák meg az egyes tudományterületek. A földrajztudomány mapjainkban a fenti 1848-as Vajdasághoz képest nagyobb térséget ért Délvidék alatt. „A Nagyalföld tájegységen belül a Tisza és a Maros folyók összefolyásának tágabb környezetében Temesvár, Szeged és Arad központokkal a XIX. század végén kezdett átalakulni funkcionális térré, azaz ekkor kezdett formálódni egy régió, amelyet Délvidéknek neveznek. A történelmi Magyarország vármegyéit tekintve e régió kiterjedt Bács-Bodrog, Temes, Torontál, Krassó-Szörény vármegyékre, valamint Csongrád, Arad és Csanád vármegyék déli részére (Kókai, 2010, p.15). A tanulmányban említett Nemes Nagy József is hasonlóan értelmezte a Délvidéket. A szocializmusban született néprajzi megfogalmazás szerint a Délvidék a 18-19. században Bácskát és Bánságot jelentette. „1918 után a Magyarországtól Jugoszláviához csatolt részeket nevezték Délvidéknek. Ma eltűnőben lévő tájnév, szerepét átveszi – Vajdaság elnevezés” (Kósa & Filep, 1975, p.82). Napjainkban vannak olyan szerzők, akik a délvidéki alatt a délszláv utódállamokban (Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában) élő magyar nemzeti közösségeket¹ értik (Sebők, 2000). E tanulmány szerzői egyetértenek azokkal, akik ma már a Vajdaságot és Délvidéket szinonim fogalmaknak tekintik (Bálint, 2011) és akár felváltva használják (Papp, 2005).

Ki kell azonban emelni, hogy e két fogalom – Délvidék és Vajdaság – területe nem esik teljesen egybe, hiszen a Vajdaság 1945 után Bácska és Bánát mellett magába foglalta a Szerémséget is. (Szerémség 1920 előtt a Horvát-Szlavónország része volt.) A vajdasági magyar köz- és hivatalos beszédben a Bánát elnevezés alatt „azt a területet jelöli, amit a

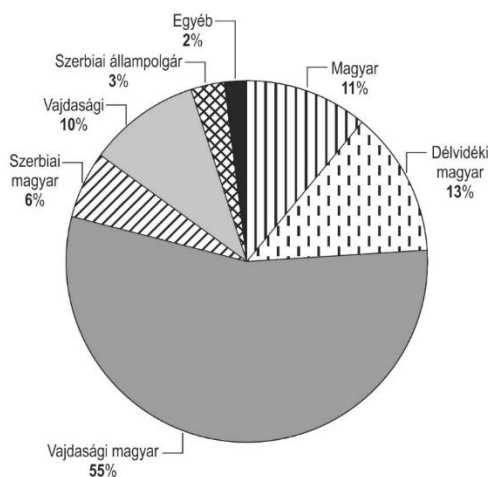
¹ Itt szeretnénk kiemelni, hogy a legutóbbi (2011-es) népszámlálások alkalmával a három posztjugoszláv országban élő magyarok száma a következőképpen alakult: a Vajdaság 251 ezer, Észak-Baranya 8219, Muravidék 4800 fő (Stankovicsné Szendi, 2020). Akik Vajdaságban magyarnak vallották magukat, azoknak 1991-ben 75,6 százaléka a Bácskában 22,6 százaléka a Bánátban és 1,8 százaléka Szerémségben élt.

Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kapott, a trianoni szerződés értelmében a Bánságból” (Kókai, 2006, p.16)

Mindez arra hívja fel a figyelmünket, hogy annak a területnek az elnevezése, ahol ma a vajdasági /délvidéki magyarok élnek, a történelem során változott.

Fontosnak tartottuk megnézni azt is, hogy maguknak az érintetteknek, a délvidéki magyaroknak milyen a nemzeti önbesorolásuk. Már több mint egy évtizede Magyarországra és a határon túli nemzetrészekre vonatkozóan egyidőben megismétlik azokat a felméréseket, amelynek egyes kérdései a nemzeti identitásra is vonatkoznak. Az ilyen közös felmérések közül az egyik, a Kárpát Panel 2007 szerint „Az önbesorolás alapján a Vajdaságban élő magyarok, a korábbi kutatásoknak megfelelően, 2007-ben is vajdasági magyaroknak vallották magukat (49%). Az elsődleges meghatározáskor második helyen van a vajdasági (24%), majd az, hogy magyar vagyok (16%)” (Gabrity- Molnár, 2008, p. 308). Bár a tanulmány címe „A délvidéki identitás nyomában” ezúttal az önbesorolásban még nem szerepelt a „délvidéki magyar” jelző. Erre sem kellett sokat várni, mert 2008-ban a zentai Identitás Kisebbségkutató Műhely és ennek keretén belül Döme Zsolt egy online kérdőíves felmérést végzett 15-30 év közötti fiatalok körében² és amint az az 1. ábrán látható, már találkozott a „délvidéki magyar” identitással is.

1. ábra: Az önminősítő kategoriális besorolás megoszlása (N=405)

Forrás: Döme, 2010, p.75

Tehát a Délvidék megnevezés a 21. században nem tűnt el, mint ahogy azt Kósa László és Filep Antal 1975-ben megírták, hanem ismét használatossá válik elsősorban Magyarországon, de már egyre elterjedtebb a Vajdaságban is. Erről Papp Richárd a PhD dolgozatában a következőket írta: „Terepmunkám helyszínén kutatásaim megkezdésekor 1999-ben a Vajdaság elnevezés volt elterjedtebb. Azonban később egyre többen a Délvidék elnevezést használták kiemelve ezzel a régió magyar nemzetéhez való tartozását és elutasítva a régiónak az 1848-1860-ban, az osztrák abszolutizmus idején Szerb Vajdaságként

² Az iwiw.hu és a poznanici.com közösségi oldalakon regisztráltak közül azoknak küldte el a kérdőíveket, akiknek az adatlapján anyanyelvüként a magyar volt megjelölve. A 3375 kérdőív közül 405 jött vissza.

ismert elnevezését. Délvidék elnevezés ebben az összefüggésben a vajdasági magyarság nemzetrészként való megjelölése értendő.” (Papp, 2005a, p.13)

A fentiekből következik, hogy a Vajdaság és a Délvidék most már szinonim fogalmak és felváltva használhatók, azért, mert köztük csupán a hangsúlyban van különbség. A délvidéki magyar azt jelenti, hogy ő nemzetrészben gondolkodik. Bár a „vajdasági magyar” megnevezés az elterjedtebb, mivel az hosszú múltra tekint vissza és használata erősen berögződött. Ez nemcsak nemzeti, hanem területi identitás is. Az ott élő magyaroknak a Vajdaság a szűkebb pátria (Gereben, 2000), amelyhez kiépült a területi kötődés mindhárom Nárai által jelzett fokozata. Ahhoz a területhez megvan a tényleges és szellemi azonosulásuk (Paasi, 1989) és az otthonteremtési képességük (Bugovics, 2010). Ez a regionális identitás is fontos, hiszen a Vajdaság rohamosan veszíti soknemzetiségű jellegét és válik egyre jobban szerb területté. Jó az, ha az ottélő magyarok ragaszkodnak Vajdasághoz.

Az első világháború utáni nemzedék nemzeti identitása

A trianoni békeszerződés értelmében a nem szláv lakosságnak biztosították az opciót, amelynek határideje 1922. január 22-én járt le. E rendelet alapján negyvenezer, főleg a kisebbség vezetésére hivatott középosztálybeli és értelmiségi magyart telepítettek át, vagy önként mentek át Magyarországra. 1922-ben csak azok a magyarok válhattak a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság állampolgáraivá, akik 1910-ben is e területen éltek (Mészáros, 1981). A szerb-horvát-szlovén állampolgárság megszerzésével minden egyes délvidéki magyar „állampolitikailag elszakadt a nemzettől mely, számára anyanemzetté vált, létének és sorsának alakulását a továbbiakban nem csupán hozzá, hanem a többségi néphez és államhoz, valamint az ugyancsak kisebbségi sorsot élő más etnikumokhoz fűződő kapcsolatai határozták meg” (Gáll, 1991, p.186). A meghúzott új államhatár az elcsatolt területek magyarjainak nemzeti identitásának történelmi-kulturális összetevőiben változást nem okozott. A továbbiakban az új állam (egész) területéhez még nem tudtak kötődni, de annak egy kisebb Magyarországtól elcsatolt részéhez, az ő szülőföldjükhöz – amelyet ekkor hivatalosan már Vajdaságnak neveztek és saját településükhöz – viszont elkezdtek az eddigieknél jobban kötődni, s ezzel „bezárkóztak” a régióba, ez lett a „hazájuk” (Gereben, 1999). Mint fentebb láttuk, ez a nemzeti és regionális azonosulás is tartósan nemzedékeken keresztül átöröklődött, a mai napig megmaradt.

Az új államhatalom az opció lejárta előtt államosította a magyar érdekeltségű ipari-pénzügyi vállalatokat és végrehajtotta az agrárreformot, amelyből a magyarokat kizárták, mondván, még nem tudni, ki megy, ki marad. Tehát nemcsak az elmenekült, hanem a helyben maradt magyarok is súlyos vagyonszétét szenvedtek. „A szerb kormány mindent megtett, hogy a délvidéki magyarságot vagyonából kiforgassa, jogaiból megfosza, kultúráját elszorítsa. [...] 1918-ban a Délvidéken mintegy hétszáz magyar iskola működött. Két év alatt a szám a negyedére csökkent.” (Hódi, 2008, pp.9-10) Bevezették a névelemzést, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy ha akár csak egyik nagyszülő vezetékneve szláv hangzású volt, akkor az a gyerek csak szerb tannyelvű osztályba járhatott.

Végezetül összegezhető, hogy a két világháború közötti nemzedéknek megmaradt a stabil kulturális-történelmi nemzettudata. E nemzedékben, bár az országhatár elválasztotta

Magyarországtól, a délszláv állampolgári identitás nem alakulhatott ki ilyen rövid idő alatt, viszont, részben ennek a pótlására egy regionális identitás – a vajdasági magyar azonosulás – már formálódott.

A szocializmus nemzedékének nemzeti identitása

1941-ben Bácska, Dél-Baranya és a Muravidék magyar fennhatóság alá került. A második nemzedék élete talán még nehezebben indult, mint a Trianon után színre lépettekké. A térségben 1942-ben és 1944/45-ben két véres leszámolás történt. Az áldozatok az előbbi esetben jórészt a szerb, az utóbbiban a magyar polgári lakosság köréből kerültek ki. Az előbbivel Magyarországon és Jugoszláviában is sokat foglalkoztak. A tragédia beke-
rült a tankönyvekbe, Újvidéken a Dunaparton szobrot emeltek az áldozatoknak, Cseres Tibor³ pedig megírta a Hideg napok című regényét, amiből film is készült. Az 1944/45-ös magyar áldozatokról sem Magyarországon, sem a Vajdaságban 1990-ig nem volt szabad beszélni.

A Párizsi Békeszerződéssel Magyarország és a második Jugoszlávia között visszaállították a trianoni országhatárokat. 1945-től a jugoszláv kommunista államhatalom részéről nagy erővel folyt a bosszú, a vajdasági magyarok átnevelése, nemzeti identitásuk megváltoztatási törekvése. Az elkövetkező fél évszázadban állandósulhatott egy fölé- és alárendeltségi helyzet, ahol fent a telepések, vagyis a délszláv partizánok, a „felszabadítók” álltak, akik a győztes hatalom pozíciójából következően erősebbek, előrelátóbbak, magabiztosabbak voltak, és ezért a vezetésre lettek hivatottak. Az itteni magyaroknak a társadalomban és a gazdaságban lent volt a helyük, bűnbánatot kellett érezniük két szempontból is, egyrészt a Horthy-kori Magyarország háborús bűneiért, másrészt azért, mert nem volt forradalmi múltjuk (Vajda, 2006).

Az új ország államformája előbb népköztársaság, majd Jugoszláv Szövetségi Köztársaság lett, amely egy egypártrendszerű etatista kommunista állam volt, a háború alatt és azt követően 1948-ig szoros barátságot ápolt a Szovjetunióval és a magyarországi kommunistákkal is.

1948-ban a Josip Broz Tito⁴ jugoszláv pártvezér sajátutas politikája miatt, Sztálin kezdeményezésére Jugoszláviát kizárták a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájából. Az előállt helyzetben Rákosi Mátyás és az egész korabeli magyar pártállam különösen ellenségesen viszonyult a jugoszlávokhoz, beleértve a Magyarországon élő délszlávokat és jugoszláviai magyarokat is. A határokat teljesen lezárták, azok mentén háborús feszültségek uralkodtak.

Azzal, hogy Tito szakított a Szovjetunióval, nagy nemzetközi tekintélyt vívott ki magának. A belpolitikában azonban a sztálinizmus tovább élt, a beszolgáltatás, a kulákküldözések terén megmaradtak az ismert módszereknél, illetve a kultúrpolitikában a szocialista realizmusnál. Majd 1953-tól enyhült a sztálinizmus és engedélyezték, hogy a parasztok kilépjenek a szövetkezetekből. Azok a családok, akik kizárólag mezőgazdaságból éltek

³ Cseres Tibor regénye megjelent angolul, bolgárul, csehül, franciául, lengyelül, németül, oroszul, románul, szerbül is.

⁴ Josip Broz Tito (1892-1980) a második világháború alatt a jugoszláv partizánok, majd a háború végétől haláláig Jugoszlávia első számú párt- és állami vezetője volt.

maximum tíz, ha az egyik házastársnak állami munkaviszonya volt, akkor pedig maximum három hektár földet birtokolhattak és azon magángazdálkodást folytathattak. Ha valaki ipari vállalkozó volt, akkor saját családtagjain kívül még maximum öt főt alkalmazhatott. Tehát a jugoszláv kommunista rendszer korlátozta, de a szovjet blokk országaitól eltérően nem szüntette meg a magántulajdont. A magyarok nagy része különösen a háború utáni évtizedekben döntően mezőgazdaságból élt vagy kisiparos volt, így a titói-rendszer sokkal jobban megfelelt nekik, mint a magyarországi szovjet mintára kiépült gazdaságpolitika, amely többek között megszüntette még a kisipart is és kollektivizálta az egész mezőgazdaságot. (Kovács, 2010, 2018). A korlátozott magántulajdon engedélyezése után már nem volt kétséges, hogy ezen a téren a vajdasági magyarok nem a magyar kommunistákkal (Bögre, 2010), hanem Tito politikájával rokonszenveznek. Itt kezdődött meg a jugoszláv politikai-állampolgári azonosulásuk építése. 1961-ben, Belgrádban megalakult az el nem kötelezett mozgalom, amelynek az egyik alapítója a jugoszláv állam- és pártvezér Tito lett. Céljuk az volt, hogy a soraikba tömörülő fejletlen országokat kivonják a nyugati és keleti tömbök között folyó hidegháborúból. Ez a külpolitika abban a korban ugyancsak elismerést vívott ki a nyugati világban és a helyi magyarok körében is, ami tovább erősítette az ő jugoszláv politikai-állampolgári identitásukat.

Fontos kiemelni, hogy a két világháború közötti revizionista politikával szöges ellentétben nemcsak a Rákosi, hanem a Kádár-korszakban is a mindenkori hatalom a proletár internacionalizmust vallotta, amelybe sehogyan sem illett bele a határon túli magyarokra való odafigyelés. Ennek a politikának a lenyomata megjelent az oktatásban, következésképpen az 1945 után született nemzedékek úgy nőttek fel Magyarországon, hogy nem tudták, hogy a határokon túl élnek nagyobb magyar közösségek és ez az ideológia előbb-utóbb áthatotta szinte az egész társadalmat. A délvidéki magyarok az 1960-as évektől rokon látogatásra vagy éppen turistaként bármikor szabadon beutazhattak Magyarországra, ahol szembesülhettek azzal, hogy ők az anyaország polgárai szemében nem is magyarok, hanem jugoszlávok, vagy egyszerűen csak „jugók”, akik mellékesen beszélnek magyarul is. „A társadalmi identitás főképpen annak megfelelően alakul ki az ontogenezis során, hogy a „mások”, a környezet tagjai miképpen ragadják meg a szóban forgó egyént, miként reagálnak rá e szó legszélesebb értelmében” (Pataki, 2001, p.4). Mindeközben Jugoszláviában, amely egy soknemzetiségű ország volt, nagyon is számon tartották az emberek nemzetiségi hovatartozását, többek között a magyarokét is (egyidőben még a személybe is beírták a nemzetiségi hovatartozást és nemzeti kvóták voltak egyes tisztségek betöltésénél). A vajdasági magyarok úgy mentek Magyarországra, hogy alig várták, hogy olyan helyen legyenek, ahol mindenki magyar, de mivel ott őket nem tartották magyaroknak, ez rosszul esett nekik és elkezdtek távolodni Magyarországtól, az ott élő magyaroktól. Ekkor a vajdasági magyar önbesorolás már ezt az eltávolodást jelentette.

A munkanélküliség egyik megoldásaként Jugoszláviában a szocializmusban engedélyezték a külföldi munkavállalást, vagyis a kivándorlást. „A vendégmunkások között a magyarság a szerbekhez viszonyítva 25-35 %-kal felülreprezentálta magát. A nagyszámú vendégmunkási státusz a 60-as és 70-es évektől megalapozta a későbbi kitelepedést és az utólagos (mostani) kivándorlási hullámokat is a rokonok, ismerősök részéről. Telepések jöttek létre a vajdasági magyarok külföldi csoportjaiból Ausztráliában és Kanadában is.”

(Mirnics, 2016, p. 62) A jugoszláv állampolgároknak a világ majdnem összes államába érvényes útleveleik volt. Talán ezek és a magyarországi szintet meghaladó életszínvonal okán nemcsak a magyarországi kisember, de az értelmiség jelentős része is úgy gondolta, hogy az a paradox helyzet állt elő, hogy a jugoszláviai magyaroknak jobb a helyzetük, mint a magyarországiaké (Bálint, 2011).

Nem ilyen pozitív a kép, ha a vajdasági magyarok társadalmi-gazdasági helyzetének alakulását Jugoszlávián belül nézzük. 1968-ban Belgrádban a Szerb Kommunista Szövetség Központi Bizottsága zártkörű értekezletén elhangzott felszólalásában Varga László (1970), mint a helyi kommunista pártelit egyik magyar tagja kiemelte, hogy a vajdasági magyarok társadalmi-foglalkozási átrétegződése annyira lelassult, hogy tőlük már csak az albánok vannak rosszabb helyzetben. A közép-, de főleg a felsőfokú iskolai végzettség tekintetében lemaradtak nem csak a szerbek mögött, hanem a többi nemzet és nemzeti kisebbségtől is. Következésképpen a magyarok az igazán jó munkahelyeken (államigazgatási-, állambiztonsági-, vagyon-, ingatlan- és pénzforgalmi, gazdasági csúcsvezetői állásokban) nem jelentek meg, – még a többségében magyarok által lakott településeken sem – viszont túl voltak reprezentálva a mezőgazdaságban és a kisiparban. Az egyéni szabadság szempontjából, azonban a legjobb helyzetben éppen ezek az önálló megélhetéssel rendelkező kisiparosok és parasztok voltak főleg, ha még falun is éltek, mert nekik nem kellett a hivatalos hatalomhoz alkalmazkodniuk. Az ő gyerekeik már rendszerint nem folytatták a szülők foglalkozását és más pályát választottak, állami alkalmazottak lettek. Ők és sokan mások is két párhuzamos életet éltek: egyrészt megtartották a tradicionális értékeket, amelyek a családban tovább hagyományozódtak és amit Papp Richárd (2002) „éjszakai kultúrának” nevez. Másrészt ugyanazok az emberek a munkahelyükön, továbbá bárhol, ahol erre szükség volt, az állami szocializáció „előírásai szerint” cselekedtek, ez volt a „nappali kultúra”. Tegyük hozzá, tudatosan cselekedtek így, mert megélhetési kérdéssé vált a politikai rendszerhez való alkalmazkodás. Voltak olyanok, akik áldozatok voltak, mert csak így tudták folytatni a munkájukat, míg mások számára ez természetes dolog volt és nem foglalkoztak vele, de akár még együtt is működtek a hatalommal.

A két világháború közötti helyzethez viszonyulva, lényeges előrelépés történt a magyar oktatás, közművelődés, kultúra, a könyvkiadás és sajtó területén, amit a pártállam finanszírozott. Következésképpen, nem egy szabad sajtóról, kultúráról és magyar közéletéről volt szó, mert a „szerb hatalom a délvidéki magyaroktól teljes politikai azonosulást és maximális lojalitást várt el” (Hódi, 2008, p.12). Vagyis, a jugoszláv szocializmust bírálni tilos volt. Ez egyéni és közösségi szinten úgy alakult, hogy a délvidéki magyarokban az 1944/45-ös magyar tömegmészárlástól kezdődően 1990-ig bezárólag, kialakult és berögződött az öncenzúra; minden állami alkalmazásban lévő, de különösen az írók, az újságírók, a kutatók ebből kifolyólag tudták, hogy mit szabad megírni, elmondani, de akik véletlenül ezt „elfelejtették”, azokat megbüntették, egzisztenciálisan ellehetetlenítették.

Tehát az 1945 után előállt új környezetben folytatódott a két világháború között elkezdődött vajdasági magyar identitás építése, ezt a második világháború végén még a megfélemlítés gerjesztette, de később, annak csökkenésével a javuló életszínvonal tartotta önmozgásban. A Vajdaságban élő magyarok, leszámítva azokat, akik önálló, tehát az államtól független megélhetéssel rendelkeztek, kettős életre rendezkedtek be: otthon a családban

őrizték a hagyományokat, de a munkahelyen alkalmazkodtak a politikai rendszer elvárásaihoz. Miközben kiépült a jugoszláv politikai-állampolgári identitás, az emberek igyekeztek az egyéni érvényesülés mentén szerveződni és ezért a közösség szellemi ereje megtört. A kulturális-történeti identitás a magyar közösségen belül az egyes rétegek, illetve az egyének tudatában eltérő módon, de kisebb nagyobb részben széttöredezett. Ennek a folyamatnak egy nemkívánatos „mellékterméke” volt az asszimiláció, melynek során a délvideki magyarok közül sokan teljesen elveszítették kulturális-történeti identitásukat és szerb vagy jugoszláv identitásúak lettek.

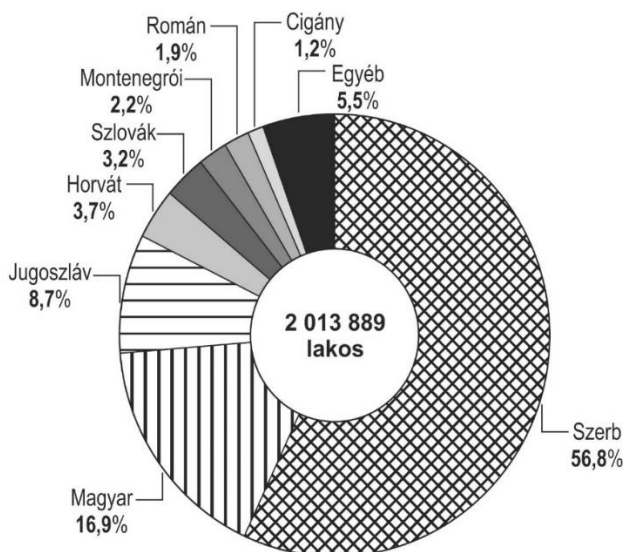
A magyarok számszerű csökkenéseinek okai

Témánk bemutatásakor fontos kiemelnünk azt is, hogy a többi kárpát-medencei magyar kisebbséggel szemben itt nem két – szerb és magyar – nemzet együttéléséről van szó, hanem velük együtt élnek még szlovákok, bunyevácok, sokácok, horvátok, zsidók, románok, ruszinok, cigányok és még sokan mások.

A Trianoni békediktátum alapján a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz a történelmi Magyarországból, Horvát-Szlavónia mellett, 20 000 négyzetkilométert és 1,5 millió főt csatoltak, ennek 30,3%-a magyar nemzetiségű volt (Romsics, 2001), így ők alkották az új délszláv állam 12 millió lakosságának 3,36 százalékát (Mészáros, 1981). Ezeknek a magyaroknak megközelítőleg 85%-a a Vajdaságban élt. Leegyszerűsítve az akkori vajdasági a népesség 2/5-ét délszlávok (főleg szerbek és bunyevácok) alkották. Az 1920-as évek elején a színmagyar települések határából kihalítottak egy-egy részt, ahol új falvakat hoztak létre és oda a szoluniki fronton harcoló önkénteseket (dobrovoljacokat), illetve Amerikából, Magyarországról és Romániából áttelepült szerbeket hoztak be és ők lettek a földosztás kedvezményezettjei is (Kalmár, 2006). 1945-ben 200 ezer németet kitelepítettek és helyükre ismét szerbeket telepítettek be, az ország távoli elmaradott részeiből. A szerbek betelepítése azóta – beleértve az 1990-es évek polgárháborúját – is folyamatos.

A második világháború utáni első népszámlálás alkalmával Vajdaság összlakossága 1,6 millió fő volt és ebből 428 000 fő magyarnak vallotta magát, ami a Vajdaság 25,7%-át jelentette, ugyanakkor a szerbek aránya 50,5%-ot tett ki. A magukat magyarnak vallók száma természetes szaporulat révén utoljára az 1950-es években nőtt, majd ettől kezdve folyamatosan csökkent és az 1980-as években már mínusz 8,1 ezrelék lett (Sebők, 2003). Köszönhetően az 1950-es évtized 4,3 ezrelékes természetes szaporulatának az 1961-es népszámlálás alkalmával Jugoszlávia egész területén 504 000 magyar élt, ami az ország összlakosságának 2,7%-át tette ki. Ebben az időpontban volt a valaha mért legmagasabb létszám, amit a jugoszláviai magyar közösség elért. Ennek a félmillió magyarnak 87,7%-a – 442 000 fő – a Vajdaságban, 8%-a a mai Horvátországban, 2%-a a mai Szlovéniában élt és a fennmaradó 3% Jugoszlávia többi köztársaságában lakott (Varga, 1970). 1991-ben Jugoszlávia lakossága 23 millióra nőtt, akik közül két millióan a Vajdaságban éltek és ezen belül a magyarok száma 339 000-re csökkent, így 1948-hoz képest a relatív arányuk 8,6%-kal kevesebb lett (2.ábra).

2. ábra: Vajdaság nemzetiségi összetétele 1991-ben

Forrás: Szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal, 1991 alapján saját szerkesztés

A vajdasági magyarok számának csökkenését az 1960-as évektől a természetes szaporulat, illetve fogyás alakulásán túl az asszimiláció és a kivándorlás is növelte.

Többnemzetiségű környezetben jellemző a nemzetiségileg vegyes házasságok megjelenése, így van ez a Vajdaságban is. 1990-ben a 4500 házasságra lépett magyar nemzetiségűek negyede (a férfiaknak 24, a nőknek 27%-ka) vegyes házasságot kötött. A vegyes házasságok aránya szorosan összefügg az adott település, térség nemzetiségi összetételével. Minél kisebb arányban élnek a magyarok egy településen, annál nagyobb az esély a vegyes házasságra. Mirnics számításai alapján 1956-1996-os időszakban, tehát harminc év alatt a magyarok 72 400 vegyes házasságot kötöttek és ezen belül 54 300 fő a közvetlen asszimilációs veszteség. Vagyis négy vegyes házasságból egy esetben a leszármazottaknak megmarad a magyar kulturális-történelmi identitásuk, de az háromban az elveszik. „A magyarok által kötött vegyes házasságokban átlagosan 68%-ban szerb nemzetiségű a partner. [...] A délvidéki magyarság tehát a többségi nemzet tagjai mellett jelentős arányban köt vegyes házasságot a többi kisebbség tagjaival is” (Ladancsik, 2019, p.136).

A magyar népességfogyás harmadik oka a kivándorlás. A délszláv háború alkalmával, az 1990-es évek elején a legmobilabb tőkével és konvertálható tudással rendelkező magyar elit és értelmiségi hagyta el szülőföldjét (Mirnics, 2016). Jelentős demográfiai veszteséget jelentett, hogy az elvándorlók között felül reprezentáltak a fiatalok és a diplomások is (Badis, 2012). Ez a folyamat tovább erősítette a magyar népesség csökkenését. A következő 2002-es népszámlálás alkalmával a Vajdaságban a jugoszlávok aránya, az előző népszámláláshoz viszonyítva jelentősen, 8,7-ről 2,4 százalékra csökkent, de csökkent a magyaroké is, 290 ezer főre. A szakértők a magyaroknál még nagyobb csökkenésre számítottak, és hogy ez nem következett be, az annak is köszönhető, hogy egyes „jugoszláv magyarok” áttértek ismét magyar nemzetiségűekre (Sebők, 2003), tehát hamar megsza-

badultak a jugoszláv nemzeti identitásuktól (Hódi, 2003). A legutolsó 2011-es népszámlálásra a magyarok száma 250 ezerre csökkent és ekkor a Vajdaságban a szerbek aránya 66.8%-ra nőtt, a magyaroké pedig 13%-ra csökkent (Szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal, 2011). A két népszámlálás között ez volt a vajdasági magyarok a valaha mért legdrasztikusabb népességcsökkenése.

A politikai rendszerváltás utáni nemzedék nemzeti identitása

1989-től kezdődően a szovjet-blokk országaiban békés körülmények között, mély geopolitikai, gazdasági, társadalmi változások történtek. Jugoszláviában mindez véres etnikai háború közepette zajlott, amelybe a délvidéki magyarok is belesodródtek. A balkáni fegyveres háború 1990-2000-ig tartott. A vajdasági magyarokra traumaként hatottak a háborúval járó borzalmak: a katonai behívók, a harctérről érkező halotti jelentések, a félelem, továbbá az életszínvonal drasztikus csökkenése. A katonaköteles korú férfiak életének közvetlen fenyegetettsége mellett a vajdasági magyarok közössége megtapasztalhatta azt, hogy mit jelent magyarnak lenni, ugyanakkor más nemzet hazájáért meghalni.

1991-2008 között a történelmi Jugoszláv Szövetségi Köztársaság szétesett és hét utódállamra bomlott. Ezzel az ott élő magyarok is elvesztették a jugoszláv politikai-állampolgári identitásukat. Az új állampolgári identifikáció megszerzésében a magyaroknak nem volt választási lehetőségük és szerb állampolgárok lettek. Háború volt és abban a helyzetben a hatalom nem tartotta jó állampolgároknak a magyarokat és agresszív kisebbségellenes közhangulat uralkodott, ami áthatotta a társadalmi élet minden területét. Főleg a fiatal katonaköteles férfiak, de egész családok is menekültek a Vajdaságból, döntően Magyarországra. A többség azonban maradt és megerősödött a kisebbségi öntudat. Következésképpen a délvidéki magyarok összezártak és önvédelemből elkezdődtek megerősödni a tradicionális értékek, a hagyományok, a vallási értékek, de a közösségi identitás iránti ragaszkodás is. A magyar identitás nagyon hamar politikai nézetként is artikulálódott, minthogy – 1990-ben – megalakult a magyar párt, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) azzal a céllal, hogy a demokratikus jogokért való kiállás mellett felvállalják a kisebbség sorskérdések politikai artikulációját is. Első lépésként követelték a háború leállítást, az 1944/45-ös magyar megtorlások kivizsgálását, és a vajdasági magyarok kulturális autonómiájának az engedélyezését. Kezdetben a párt a többségi társadalom részéről ellenséges politikai légkörben tevékenykedett, viszont a magyar közösség számarányával, azonos szavazattal bejuttatta őket az országos, a vajdasági és a helyi képviselőhelyekbe, ahol megjeleníthették a magyar kisebbségi érdekeket. 1994-ben a pártpolitikai csatározások szétfeszítették az egységet. A pártcsatából az eredetitől eltérő új magyar párt Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) került ki győztesen. A színre lépett új politikai elit később (2014-től) már kedvezőbb politikai légkörben harcolhatott a kisebbségi jogokért. Mindeközben az önállóvá vált, de az ősi, történelmi területét, Koszovót elveszítő szerb állam kormányába a szerb szavazók – a délszláv háborúért leginkább felelős személyeket magába foglaló pártból kivált – mérsékeltebb csoportból alakult pártnak szavaztak

parlamentari többséget. Az új kormányfő⁵ külpolitikai beállítottságot is változtatott: orosz-pártiból nyugat-párti lett és megtapasztalta, hogy az Európai Unióba a legrövidebb út Budapesten keresztül vezet. Ebben a folyamatban közvetítő szerep jutott a VMSZ-nek és cserébe pedig mérsékelt kisebbségi kulturális autonómiát biztosítottak a magyar közösségnek és az érzékeny történelmi kérdések megtárgyalásának lehetőségét is hagyták kibontakozni.

2009-ben létrejött a Magyar Nemzeti Tanács (MNT), amelynek jogköre a magyar nyelvű művelődés, tájékoztatás, nyelvhasználat és oktatás területére terjed ki és összességében a kulturális autonómia megvalósításának egyik formáját jelenti, és ezzel együtt közvetve ez is a nemzeti identitás kulturális-történelmi összetevőjének a megőrzését szolgálja. A MNT fontos szerepet vállal abban, hogy a szórványtárségekben megszervezi a gyerekeknek a legközelebbi településen lévő magyar iskolákba való napi szállítását és odafigyel a kislétszámú magyar osztályok életben tartására. Miután a MNT kidolgozta az oktatásfejlesztési stratégiát, Újvidéken megépült az Európa Kollégium, ahol az ott tanulni szándékozóknak, még a felvételi előtt, a szerb nyelvtudásuk tökéletesítése céljából ingyenes hatékony szerb nyelvű tanfolyamokat szerveznek és jelentős részüknek a tanulmányaik folytatásához ösztöndíjakat adnak. Mint köztudott, a tömbben élő magyar diákok nagy része a középiskolás korban sem sajátítja el megfelelően a szerb nyelvet. Ezért a tehetősebbek elmennek Magyarországra tanulni, a kevésbé tehetősek pedig nem lépnek be a felsőoktatásba. Ezt a folyamatot szeretnék megállítani azzal, hogy minden olyan fiatalnak segíteni szándékoznak, aki szeretne továbbtanulni és felsőoktatási tanulmányai befejezése után a szülőföldjén maradni.

Mint arról a bevezetőben is szó volt, a határon túli magyarok nemzeti identitásának alakulásában nagy szerepe van az anyaország identitáspolitikájának. Láttuk, hogy a Rákosi- és a Kádár-korszakra jellemző anyaországi identitáspolitika miként hatott egyebek mellett arra is, hogy a vajdasági magyarok eltávolodtak Magyarországtól. Közben a délszláv testvérháború évei alatt Magyarország sok segítséget nyújtott a jugoszláviai háborús menekülteknek, amit leginkább az ott élő magyarok tudtak igénybe venni. Ezt a pozitív gesztust megtörte a 2004. december 5-i, a határon túl élő magyarok kettős állampolgárságára vonatkozó, eredménytelenül végződő magyarországi népszavazás⁶. Mintha, ismét a Kádár-rendszer éledt volna fel. „December 5-e a nemzethez való tartozás „otthonlét érzését” a saját kisebbségi kultúra tágabb biztonságos hátterének érzetét törte meg, felerősítve ezzel a Magyarországgal szemben korábban is megfogalmazódó és személyes tapasztalatokból, sérelmekből is táplálkozó „idegenlét” érzését” (Papp, 2005b, p.312). 2010-ben azonban elégtételként a magyar parlament nagy többsége megszavazta határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló törvényt.

Mindeközben a magyar kormány a határon túli magyaroknak, beleértve a vajdaságiakat is, már nemcsak kulturális és oktatási, hanem gazdasági támogatásokkal is segíti a szülőföldön maradásukat és identitásuk megőrzését.

⁶ „Bár az igen szavazatok száma 3 százalékkal több volt, mint a nem szavazatoké, a szavazás eredménytelen volt, mivel a résztvevők száma nem haladta meg a szavazásra jogosult lakosság 25 százalékát” (Papp, 2005b, p.297)

Amikor vége lett a háborúnak és a vajdasági magyarok azt hitték, hogy most már minden jobb lesz, rá kellett döbenniük és kénytelenek voltak szembenézni azzal, hogy a negyven éven keresztül adaptációs mechanizmusok eltérő értékrendeket, törésvonalakat alakítottak ki a helyi társadalmon belül. Mégis, a délvidéki identitás éppen ebben a zűrzavaros helyzetben jelent meg újra, ami a magyarországi magyarokkal való összetartozást jelenti, és csak bízni lehet abban, hogy ez terjed egyre szélesebb körökben Magyarországon és a Délvidéken is. A délvidéki magyar identitás azt a törekvést jelenti, hogy nemzetrészként hozzákapcsolódik a magyar nemzethez. Ennek alapja döntően a nyelv, a hagyomány és a vallás, valamint ezek elválaszthatatlan egysége. A vallásnak, a határon túli magyarok esetében a szakrális szerep mellett nemzeti identitás megőrző szerepe is van; de csak abban az esetben, ha a szertartás magyar nyelven folyik. Ha viszont az nem magyar nyelven folyik, akkor éppen ellenkezőleg, az asszimilációt segíti. Tehát a saját egyház védi, integrálja és egybetartja a nemzeti tradíciót, kultúrát és identitás értékeit. A hagyományos értékek, a politikai lehetőségek megteremtésével, nem automatikusan éledtek újra, hanem csak olyan körökben, családokban, kis közösségekben, ahol a szocializmus alatt nem szakadtak el teljesen az alapoktól. Erre pedig a többségi magyarságnak sokkal nagyobb esélye volt/van, mint a szórványnak.

E napjainkban is tartó korszak lezárásaként egy gondolattal visszatérünk még a területi identitáshoz. A vajdasági Temerinben a 2012-ben azonos évfolyamon tanuló szerb és magyar középiskolai diákok körében végzett kutatásból kiderült, hogy míg a vajdasági identitás a szerb diákok körében nem, addig a magyarok körében fellelhető. A szerzők szerint napjainkban mindezt leginkább a kisebbségi paradoxonnal (azaz szerb állampolgárok, de magyar nemzetiségűek) magyarázható: "a Vajdaság az a közös halmaz, amelybe mind a szerb állampolgári lét, mind a magyar nemzethez való tartozás (amelynek történelmi területi kerete magába foglalta a Vajdaságot) belefér" (Ristić, Nagy & Kicošev, 2013, p.168). Egyetértve a fenti szerzőkkel, és tovább gondolva, úgy fogalmazunk, hogy a temerini magyar diákoknak van (szerb) politikai-állampolgári és (magyar) kulturális-történelmi identitásuk és az a hely, ahol ez a kettő összeér, az a Vajdaság. Hogyan lehetséges ez? Úgy, hogy ez a terület, egykor a történelemben a magyar államhoz tartozott, de a magyar állami fennhatóság Trianonnal megszűnt, viszont itt maradt a kultúra és a történelem, amit azok tartanak fenn, akik megtartják a magyar nyelvet és kultúrát, illetve ismerik a történelmet. Ha a politikai-államhatalom ezt nem nyomja el, hanem engedi, sőt még segíti is, hogy fennmaradjon és fejlődjön (Veres, 2005), akkor az ottélő magyarok úgy érzik, hogy (a Vajdaságban) jó magyarnak lenni. Vajdaság pedig a szerb állam része. Ez az a helyzet, amiben egy magyar, kisebbségi sorsban, tud jó (szerb) állampolgár lenni, de ugyanakkor megtartja (magyar) kulturális-történelmi identitását is. A vajdasági magyar identitás, pedig nem csak nemzeti, hanem területi identitás is, amiben mind a kettő – politikai-állampolgári és kulturális-történelmi lét – benne van, és a megkérdezett kihangsúlyozza, hogy ő ott él (mert élhetne máshol is a Kárpát-medencében) és az ottani magyarokhoz tartozik. Aki magát a vajdaságiakhoz sorolja, az ugyanezt gondolja, de nem hangsúlyozza ki, hogy ő az összmagyar nemzethez tartozik. Viszont, köztudott (gondolja ő), hogy a Vajdaság egy többnemzetiségű terület, amelyen belül létszámukat tekintve a magyar a második legnagyobb nemzeti közösség.

Összegzés

Az egyéni és a közösségi identitás is változik, különösen igaz ez a nemzeti kisebbségek tagjai esetében. A tanulmányunkban azt próbáltuk bemutatni, hogy az elmúlt száz évben, hogyan változott a vajdasági/ délvidéki magyarok nemzeti és regionális identitása. Abból indultunk ki, hogy mivel nemzeti kisebbségekről van szó, Pataki nyomán, külön kell vizsgálni a nemzeti identitásnak a politikai-állampolgári és a kulturális-történelmi összetevőjét. Ez, megközelítésünk szerint, nem jelenti azt, hogy a vajdasági/délvidéki magyaroknak kettős identitása van (Bindorffer, 2001), de azt igen, hogy többes kötődésük van (Papp, 2005a) és azt is, hogy nekik a nemzeti identitásukban össze kell illeszteni a (szerb) politikai-állampolgári és a (magyar) kulturális-történelmi identitásokat. Ez egy nehéz feladat, amiben nekik segítséget nyújthat az anyanemzet és a politikai nemzetállam is.

Megállapítottuk, hogy a Trianonban meghúzott új államhatár az elcsatolt délvidéki magyarok nemzeti identitásának történelmi-kulturális összetevőiben változást nem okozott. Az állam megváltozott, de ezzel az új délszláv állam (egész) területéhez még nem tudtak kötődni. Tegyük hozzá nem is akartak, mert azt hitték, hogy az, ami velük történt csak egy átmeneti állapot lesz. Viszont már akkor elkezdtek jobban azonosulni a lakhelyükkel és azzal a területtel, ami Magyarországtól a délszláv államhoz került, aminek neve attól kezdve Vajdaság lett.

A Rákosi- és a Kádár-korszakban a hatalom a proletár internacionalizmust vallotta, amibe sehogy sem illett bele a határon túli magyarokra való odafigyelés. Ezért az 1945 után született nemzedékek tagjainak nagy többsége úgy nőtt fel Magyarországon, hogy nem tudta, hogy a határokon túl élnek nagyobb magyar közösségek. A délvidéki magyarok ezzel a tévhittel találkoztak amikor Magyarországra jöttek, ami rosszul estt nekik. A szerbekkel való hosszú együttélés során megtapasztalták, hogy a pozitív gondolkodás, a barátság, és leginkább az összetartozás sokkal jellemzőbb rájuk, mint a magyarokra, ami jól esett nekik. Ez, valamint a jobb életszínvonal együttesen hozzájárult ahhoz, hogy a vajdasági magyar identitás – ami a magyarországitól való eltérést jelentette – megerősödött, de szélsőséges esetben „átváltott” szerb-, vagy jugoszláv identitásra. Következésképpen 1989-re megszilárdult a jugoszláv politikai-állampolgári és széttöredezett a magyar kulturális-történelmi identitás.

1990-ben megkezdődött a balkáni fegyveres polgárháború, amibe az ott élő magyarok is belesodródtek és azt traumaként élték meg. Jugoszlávia területén hét új állam keletkezett, a magyarok szerb állampolgárok lettek. A hatalom nem tartotta jó állampolgároknak őket és ismét agresszív kisebbségellenes közhangulat uralkodott, ami áthatotta a társadalmi élet minden területét. 2014-től az uralkodó szerb politikai elit politikai identitást váltott: orospártiból nyugat-párti lett és megtapasztalta, hogy az Európai Unióba a leg-rövidebb út Budapesten keresztül vezet. Cserébe mérsékelt kisebbségi kulturális autonómiát biztosított a területén élő magyar közösségnek. Mindeközben a vajdasági magyar identitás is változott. Már nem egyértelműen a magyarországitól eltérő, hanem a Vajdasághoz, ahhoz a területhez való tartozást jelenti, ahol élnek, ahol van az ő otthonuk. Ez nemzeti és regionális identitás is. A regionális identitás is fontos, hiszen Vajdaság rohamosan veszíti el a soknemzetiségű jellegét és válik egyre jobban szerb területté. Jó az, ha a magyarok ragaszkodnak a Vajdasághoz. A délvidéki identitás éppen ebben a zűrzavaros

helyzetben jelent meg újra. Ami a magyarországi magyarokkal való összetartozást jelenti, csak bízni lehet abban, hogy ez egyre szélesebb körökben terjed Magyarországon és a Délvidéken is.

Irodalomjegyzék

- Badis, R. (2012). Elfogyóban? A vajdasági magyarok demográfiai helyzete a 21. század elején. *Kommentár, 2013* (3), 35-48. <http://kommentar.info.hu/uploads/2012/3/1589369345.pdf>. (Letöltés dátuma: 2021.06.13.)
- Bálint, I. (2011). *Van-e vajdasági-délvidéki magyar identitás? A Magyar Regionális Tudományi Társaság IX. vándorgyűlése*. Révkomárom, 2011.november 24-25. <http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2011/2/balint.pdf> (Letöltés dátuma: 2021.03.23.)
- Bindorffer, Gy. (2001). *Kettős identitás Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban*. Új Mandátum Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Bögre, Zs. (2007). Religion and identity. In Blasko, A., Dobko, T., Van Duc, P., & Pattery, G. (eds.), *Globalization and identity*. Council for Research in Values and Philosophy.. 180-191.
- Bögre, Zs. (2010). Kulákdüözés és egyházüldözés Besenyőtelken. Mikrotörténeti megközelítés. In Soós, V. A., Szabó, Cs., Szigeti, L. (szerk.), *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban* (pp. 306-329). Szent István Társulat, Luther Kiadó.
- Bugovics, Z. (2007). *Társadalom, identitás és területfejlesztés*. L'Harmattan Kiadó.
- Csepeli, Gy. (1992). *Nemzet által homályosan*. Századvég.
- Cseres, T. (1964). *Hideg napok*. Magvető Kiadó.
- Döme, Zs. (2010). A délvidéki magyar fiatalok nemzeti identitása és politikai kultúrája. In Fábri, I., & Kötél, E. (szerk.), *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig* (pp. 68-99). Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- Fekete, A., & Gereben, F. (2010). Adalékok a térbeli és állampolgári azonosságtudathoz. In Rosta, G., & Tomka, M. (szerk.), *Mit értékelnek a magyarok?* (pp. 273-296). OCIFE Magyarország – Faludi Ferenc.
- Gabrity-Molnár, I. (2008) A délvidéki identitás nyomában. In Papp, R. & Szarka L. (szerk.), *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat kulturális emlékezet*. (307–318). Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Gáll, E. (1991). A romániai magyarság identitásának változásai. In Ujvári, Z., Eperjessy, E., & Krupa, A. (szerk.) *Nemzetiség – Identitás. IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia* (pp. 186-188). Ethica.
- Gereben, F. (1999). *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris Kiadó.
- Györi Szabó, R. (2006). *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Osiris Kiadó.
- Hódi, S. (2003). *Nemzeti önkép: régió kutatás*. Logos Grafikai Műhely.
- Hódi, S. (2008). *Déli végeken*. Fórum Kiadó.
- Kalmár, Z. (2006). *Tanyák, parasz gazdaságok Magyarokanizsa vidékén (1900-2000)*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság.
- Kósa, L., & Filep, A. (1975). *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akadémiai Kiadó.
- Kovács, T. (2010). *Paraszti gazdálkodás és társadalom kialakulása*. L'Harmattan Kiadó.
- Kovács, T. (2016). A Kárpát-medencei magyar kisebbségek nemzeti identitása és haza fogalma. *Kisebbségkutatás, 25* (4), 77-119.
- Kókai, S. (2010). *A Bánság történeti földrajza (1718-1918)*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete.
- Ladancsik, T. (2019). Asszimilációs viták a vegyes házasságokról. In Kovács, T., & Molnár, G. (szerk.), *Fiatalok a Kárpát-Medencében a 21. század elején* (pp. 129-138). Nemzetstratégiai Intézet.
- Mészáros, S. (1981). *Položaj Mađara u Vojvodini 1918-1929*. Filozofski fakultat.
- Mirnic, K. (2016). A vajdasági magyarok felgyorsult kivándorlásának jelensége (A MTT kutatási feladatai) In Gabrity Molnár, I. (szerk.), *Kutatások sodrásában. MTT Könyvtár 16*. (pp. 61-66). Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Nárai, M. (2009). Gondolatok a regionális identitásról – identitáselméletek a Nyugat-dunántúli régióban. *Tér és Társadalom, 23* (4), 137-159.

- Nemes Nagy, J. (1997). Javaslat a hazai nagytérégi térfelosztásra: Nyugat–Központ–Kelet. *Comitatus*, (7) január, 42-47.
- Paasi, A. (1989). A régiók fejlődése és a regionális identitás kialakulása. *Tér és Társadalom*, 3(3), 70-79.
- Papp, R. (2002). Kisebbség, kultúra, tradíció városon és falun: Életképek a Vajdaságból. *Kisebbségkutatás*. 2(13), 505-515.
- Papp, R. (2005a). Vallásosság és etnicitás a Vajdasági magyarok körében. *PhD értekezés. Multidiszciplináris Bölcsész tudományok Doktori Iskolája Néprajz és Kulturális Antropológiai Tudományok Programja. Debreceni Egyetem.*
- Papp, R. (2005b). A „déli végek” népe. Nemzettudat és többes kötődések a vajdaságban élő magyarok körében a december 5-e tükrében. In Kovács, N., Osvát A., & Szarka, L. (szerk.), *Etnikai Identitás, politikai lojalitás* (pp. 296–317). Balassi Kiadó.
- Pataki, F. (2001). *Élettörténetek és identitás*. Osiris Kiadó.
- Ristić, D., Nagy, I., & Kicošev, S. (2013). „Hely” és identitás. Egy temerini középiskolások körében végzett vizsgálat tanulságai. *Tér és Társadalom* 27(2), 159–170.
- Romsics, I. (2001). *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó.
- Vajda, G. (2006) *Remény a megfélemlítettségben. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetet (1945-1972)*. Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal (1991). (Republički zavod za statistiku 1991). *Népszámlálás 1991. (Popis stanovništva 1991)* <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/popis>. (Letöltés dátuma: 2021.04.01)
- Szerb Köztársasági Statisztikai Hivatal (2011). (Republički zavod za statistiku 2011). *Popis stanovništva, domaćinstva i stanovi. Nacionalna pripadnost u republici Srbiji 2011*. <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/popis/popis-2011/>. (Letöltés dátuma: 2021.05.06.)
- Sebők, L. (2001). Trianon hatása a jugoszláviai magyar kisebbség demográfiai alakulására. In Őry, P. (szerk.), *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001* (pp. 371-388). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/tortenetidemografiaievkonyvek/article/view/943>. (Letöltés dátuma: 2021. június 10.)
- Sebők, L. (2003). A 2002-es népszámlálás kérdőjelei, különösen a vajdaság vonatkozásában. In Gyurgyik, L., & Sebők L. (szerk.), *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. (pp. 118-134). Teleki Alapítvány.
- Smith, D. A. (1991). *National Identity*. Penguin Books of London.
- Stankovicsné Szendi, A. (2020). *A muravidéki magyar szórványközösség területi identitása. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola.*
- Vajda, G. (2006). *Remény a megfélemlítettségben. A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetet (1945-1972)* 1. Magyarságkutató Tudományos Társaság,
- Varga, L. (1970). *A jugoszláviai magyarság társadalmi politikai helyzete*. http://adattar.vmmi.org/cikkek/9891/hid_1970_10-11_14.pdf (2021.03.13.)
- Veres, V. (2005). *Nemzeti identitás Erdélyben – Szociológiai olvasatban*. Akadémiai Kiadó.
- Zakariás, I. (2008). Identifikációs narratívák Magyarországra áttelepült erdélyi diplomások élettörténetében. *Regio*. 3 (19), 135-167.